

Movium Fakta # 4 2017



Foto: Johan Ascard.

CHECKLISTOR FÖR VÄL FUNGERANDE STADSBRUK

Intresset för odling i staden är stort. Många projekt pågår runt om i landet, oftast som hobbyaktiviteter i liten skala. Projektet Stadsbruk, finansierat av Vinnova, försöker hitta modeller för stadsodling på en mera kommersiell nivå och där vinster kan skapas för såväl odlare, samordnare och samhället i stort. I detta Movium Fakta presenteras checklistor med råd för en lyckosam etablering av stadsbruk.

Anders Rasmuson

Projekt testar modeller för kommersiellt stadsbruk

Målet med projektet Stadsbruk, finansierat av Vinova, är att testa innovativa modeller för att skapa kommersiell odling i staden. Ett väl fungerande stadsbruk kan ge arbetstillfällen och försörjning och bidra till integration.

Genom att odla enligt ekologiska principer i en mellanskala mellan lantbruk och stadsodling vill Stadsbruksprojektet skapa både ekonomiska och sociala effekter i och kring staden, i form av arbetstillfällen och försörjning, förhöjd livskvalitet, gröna mötesplatser och bidrag till integration.

Stadsbruk är inte hobby- eller fritidsodling, oavsett om det sker på landet eller i staden. Stadsbruk är inte heller rent lantbruk eller trädgårdsodling i landsbygdsmiljö. Det ska finnas en koppling till staden och odlingen ska ha ett förhållande till stadsborna och en affärsmodell som är anpassad för närheten till staden. En av målsättningarna med Stadsbruk är att skapa



Stadsbruksprojektets logga under åren 2014-2016.

en möjlig karriärtrappa, där odlare kan gå från pallkrage till en lite mindre odlingslott och sedan vidare till allt större odlingar med allt större professionalitet och avkastning. På så sätt kan man utbildas och tränas inför att antingen starta eget större odlingsföretag eller bli anställningsbar i den gröna sektorn.

I detta faktablad redovisar vi en del av de erfarenheter som gjorts i Stadsbruksprojektet under 2014-2016.

Checklistor för etablering av stadsbruk

När man ska odla kommersiellt i staden finns det många saker att tänka på. Vi har tagit fram olika

checklistor vilka är baserade på erfarenheterna från Stadsbruksprojektet.

Platsen och läget

- Hur har marken använts tidigare? Finns det förhöjda halter av tungmetaller eller andra föroreningar i jorden? Malmö stad hyr inte ut mark för odling som inte är godkänd som odlingsmark.
- Är marken kommunal, privat eller ägs den av staten? Olika regler gäller beroende på vem som är markägare.
- Är marken klassificerad av kommunen som jordbruksmark, kvartersmark eller allmän platsmark? Klassificeringen har betydelse för hur marken kan användas. På allmän platsmark ska allmänheten ha tillgång till marken och det blir därför begränsningar för hur marken kan odlas.
- Är det lämpligt avstånd från fältet till trafikerade vägar, bebyggelse och annan verksamhet?
- Är marken med i den kommunala översiktsplanen eller finns den inom detaljplanlagt område? Vad finns det i så fall för ändamål eller planering för marken? Hur länge kan man

- förvänta sig att kunna få odla på marken? Kommunens förvaltning som ansvarar för markfrågor kan hjälpa till att hitta lämplig odlingsmark.
- Finns det några andra restriktioner? Är marken med i kommunens naturvårdsplan och vad gäller i så fall, finns det strandskydd eller något annat skyddsvärt kring marken?
- Tänk på tillgängligheten med tanke på hur marken ska användas. Det behövs tillfartsvägar för bilar och traktorer. Även om det ska vara småskalig fritidsodling behövs det traktorer och maskiner för att ta marken i bruk.
- Tillgång till vatten, lokaler, etcetera. Se senare avsnitt.
- Hur ser platsen och läget ut ur ett socialt perspektiv? För att skapa sociala mervärden är det viktigt att det är en trevlig plats att vistas på, med avseende på omgivning, vind, skugga, buller, naturvärden, rekreation, med mera.



Det är viktigt att hitta rätt plats och rätt jord för det man vill odla. Skrävlingeområdet vid Rosengård i Malmö.
Foto: Johan Ascard.

Odlingsjord och odlingsvärde

- Vilken slags jord finns på platsen? Man kan ta jordprover för att analysera till exempel jordart, mullhalt, växtnäringsstatus och pH. Är jordstrukturen lucker eller packad och hur mycket dagmask finns i jorden?
- Är jorden lämplig för grödorna som man vill odla? Det bör generellt vara relativt lätt jord, utan för mycket lera, för att odla olika grönsaker. Många kålväxter trivs på lite tyngre jordar, medan rotfrukter behöver lättare jordar.
- Hur är fältets inre arrondering, det vill säga hur ser fältet ut? Finns det brukningshinder i form av brunnar, stora stenar och ledningsstolpar, finns det höga träd och buskar som skuggar, etcetera?
- Är det mycket sten i jorden kan den vara mindre lämplig för grönsaksodling. Sten kan plockas maskinellt men det är en stor kostnad och stenen behöver placeras någonstans.
- Är marken tillräckligt dränerad eller behöver dräneringen förbättras? Hur har marken använts tidigare? Vad har odlats tidigare? Hur snabbt kan jorden tas i bruk? Hur snabbt kan odlingen certifieras för ekologisk odling? En mark med långliggande gräsvall kan enkelt plöjas upp men det kan finnas mycket ogräs i marken och skadedjur i området. Det kan behövas en uppstartsperiod första säsongen genom till exempel halvträda, ogräsbekämpning genom upprepade jordbearbetning och grön gödsling.
- Behöver marken jordförbättras innan den tas i bruk, med kompost eller annan gödsling för ekologisk odling?
- Hur mycket ogräs finns det på fältet? Olika slags ogräs kräver olika strategier, det kan till exempel handla om fleråriga rotoogräs och ettåriga fröogräs.
- Finns det skadedjur, till exempel kaniner, rådjur, sniglar och knäpparlarver?

Vatten

- Tillgång till vatten och bevattning är nödvändigt i de flesta fall, som komplement till den naturliga nederbörden. Vatten kan finnas antingen som en anslutning till kommunalt vatten, från en damm eller å, från en borrad brunn eller från en vattentank med uppsamlat regnvatten eller annat vatten.
- Om man använder ytvatten från dammar och åar är det viktigt med den hygieniska vattenkvaliteten. Det finns regelverk för livsmedels-säkerhet som är viktiga vid bevattning. Man kan till exempel inte använda ytvatten från dammar och åar hur som helst för bevattning av grönsaker för färsk konsumtion.
- Vatten och bevattning kostar pengar. Kolla upp om vatten ingår i markhyran eller om odlaren ska betala för det.
- Framförhållning är viktig, det kan ta lång tid att skapa en långsiktig vattenlösning och det kan behövas tillstånd för större vattenuttag.

Infrastruktur – vägar, ytor, växthus, el, etcetera

- Det behövs vägar och gångar inom fältet, för odling, transporter och för besökare. Det behövs också tillfartsvägar för bilar för leveranser och för traktorer för jordbearbetning och odlingsarbete.
- Det kan behövas särskilda ytor för att parkera cyklar och bilar, samt hårdgjorda ytor och vändplatser för bilar och maskiner.
- Det kan bli nödvändigt att sätta upp ett staket runt odlingen som skydd mot skadedjur och hundar. Vem ska betala för det? Det kan krävas bygglov för höga staket.
- Det kan behövas odlingstunnlar eller växthus för att dra upp plantor och odla i. Detta kräver normalt bygglov inom detaljplanlagt område. För odlingstunnlar och växthus behövs det som minst tillgång till vatten, men gärna även el. Runtom tunnlar eller växthus behövs plana hårdgjorda ytor för att ge utrymme för transporter och leveranser.
- Det är en fördel om det finns tillgång till el även för till exempel arbetsbodar, arbetslampor, elektriska verktyg, vattenpumpar, mobilladdare, etcetera.
- Erfarenheter från Malmö har visat vikten av att så mycket som möjligt av infrastrukturen finns på plats innan man börjar odla.



Odlingstunnlar förlänger säsongen och är bra att dra upp plantor i. Foto: Johan Ascard.

Redskap och maskiner

- Det behövs redskap och maskiner som är anpassade till odlingens storlek och omfattning.
- Även om en odling bedrivs i liten skala, och mycket av arbetet görs för hand med enkla handredskap, så behövs normalt traktorburna redskap för till exempel jordbearbetning vår och höst, gödselspridning, etablering och skötsel av gröngödsling och gångar, transporter, etcetera.
- När det gäller maskinella arbeten som bara görs vid några enstaka tillfällen per år, till exempel plöjning och sådd av gröngödsling, kan man hyra in hela tjänsten från en maskinstation.
- Maskiner som används ofta under säsongen behöver finnas på plats, till exempel maskiner för jordbearbetning, precisionssädd, ogräsbekämpning och internt transporter.
- Det behövs handredskap för odling samt verktyg, reservdelar och material för reparation och underhåll av redskap, bevattning, staket, etcetera.
- Det behövs redskap för skörd, skördehjälpmedel, lådor, transportvagnar, etcetera.
- Det behövs ytor och utrustning för efterskördshandling, för att putsa, tvätta, förpacka och lagra produkterna innan försäljning. Hur lösningarna ser ut beror på behoven. Det finns regler för hygien och livsmedelssäkerhet som måste följas.
- Det behövs ytor, lokaler och utrustning för förvaring och hantering av gödsel, kompost och andra insatsmedel. Det behövs också rutiner för att ta hand om skörderester och annat komposterbart material från odlingen, källsortering av avfall, etcetera.



Redskap och maskiner ska matcha odlingens skala. På bilden redskap anpassat tillsammans med tillverkaren för att passa Stadsbruks behov. Foto: Johan Ascard.

Lokaler och utrymmen

Olika slags lokaler och utrymmen kan behövas för odlingen och för att skapa goda sociala förutsättningar för odlare och besökare.

- Om det inte finns lokaler i närheten med toalett, möjlighet att byta om och för handtvätt för odlare och besökare så kan man hyra en arbetsbod. Dessa lokaler och utrymmen kan ingå i hyran eller betalas separat. Omklädningsrum med dusch kan också behövas för vissa typer av verksamhet. Kolla om det behövs bygglov.
- Det behövs också utrymmen för att förvara allt som behövs för att odla, till exempel maskiner, redskap, fiberduk, fröer och plantor.

- Det kan finnas behov av att kylagra produkter kortare eller längre tid innan försäljning. Om det inte finns lämpliga utrymmen i närheten kan man behöva hyra till exempel en kylcontainer.
- Om man vill erbjuda olika sociala tjänster, som till exempel rehab och arbetsträning, eller ordna event, så är tillgång till en lokal med toalett, omklädningsrum och utrymme för värme och vila viktig.
- Om man ska ha aktiviteter på vintern behöver man ha vinterbonade utrymmen. Man kan till exempel använda ett växthus, som både förlänger odlingssäsongen och ger möjlighet till aktiviteter på vintern.

Odlingens inverkan och påverkan på staden

En ny användning av ett område måste förankras med de boende i området, för att försäkra sig om bra relationer mellan kommunen, de boende och odlarna. Det bidrar också till att skapa mer förståelse om det uppkommer någon form av störning från odlingen. Det finns en del olika sätt som odlingen kan störa stadsborna, men mycket kan förbättras med dialog och hänsyn till den lokala befolkningen.

- Ljudet från maskiner som kör på marken och lastbilar som levererar och hämtar saker från odlare kan orsaka buller som stör de närboende.
- Användning av gödsel och brukande av marken kan medföra lukter som de boende inte är vana vid.
- Ibland måste man sätta upp staket för att skydda odlingen från skadedjur, som kaniner. Kommunikation med allmänheten genom skyltar, samtal och förankring kan minska risken för problem eller missförstånd.
- Ljuskontaminering från växthus kan störa närboende, men i en stad med gatubelysning och belysning på allmänna platser är kanske risken att ljus från ett växthus stör närboende inte så stor.
- Det är inte alltid en kommersiell odling ser så prydlig ut. På vinter och tidig vår är marken bar och på hösten när skörden är över kan det se lite skrämmande och ovärdigt ut. Detta kan leda till irritation hos närboende och en negativ syn på odlingen. Genom återkommande tydlig kommunikation, där odlarna informerar om varför det ser ut som det gör, kan sådan irritation undvikas.
- Är beslutet att odla marken förankrat hos kringboende som kanske använder ytan till



Ibland måste odlingen skyddas från skadedjur.
Foto: Anders Rasmusson.

hundrastning, bollsport och så vidare? Det är viktigt att alla känner sig informerade för att minska risken för konflikter längre fram.

Stadsbruk kan naturligtvis också ha positiv inverkan på närområdet:

- Variation och estetiska upplevelser.
- Upplevelse av meningsfull användning av marken.
- Närvaro på en annars övergiven plats kan öka känslan av trygghet för närboende.
- Möjlighet att handla närproducerad mat.
- Möjlighet till möten.
- Pedagogiska möjligheter för främst barn att kunna se och lära sig hur maten produceras.



Närheten mellan odlare och konsument har flera fördelar. Foto: Johan Ascard.

Stadens inverkan och påverkan på odlingen

På samma sätt som odlingen kan påverka staden, så kan staden också påverka odlingen både positivt och negativt. En traditionell aktivitet på landsbygden, som odling, är kanske inte alltid anpassad för den urbana miljön. Förankring och kommunikation bidrar till att hantera möjliga problem, utöver hänsyn när man planerar var en odling ska lokaliseras.

- När man odlar i staden finns det ett flöde av människor omkring odlingarna. Det kan leda till problem med smittspridning, vandalisering och stöld. Därför är det viktigt att tydligt visa var allmänheten har tillträde och var den inte har tillträde.
- Det finns en risk för stöld av verktyg och/eller produkter från odlingen. Detta kan minskas med en låst bod/förvaring för redskap. I Malmö har stöld varit ett mindre problem än man hade förväntat sig.
- Vandalisering av lokaler eller odlingar kan orsakas av stadsbor som inte känner att de har någon koppling till det som händer i deras stad. Därför kan inte vikten av kommunikation underskattas.
- Det kan finnas en risk för smittspridning/kontaminering av odlingen från människor och hundar som rör sig i odlingen. Det är därför väldigt viktigt att det finns möjlighet att tvätta produkter som ska säljas och att det finns skyltar som informerar hundägare med flera hur de ska agera i och kring odlingen.

- Odlingar som ligger i närheten av stora vägar kan riskera föroreningar från dessa. I Malmö fall ligger en av odlingarna nära Inre Ringvägen. Stadsbruk Malmö bestämde sig för att, i enlighet med KRAV:s regler, inte odla grönsaker närmare än 25 meter från vägen. Kunskap om markens tidigare användning är också viktig. Närheten till vattendrag som kan påverkas, samt källan för vatten som används för bevattning, måste man också ha kunskap om.
- Det finns risker att kommunen vill ta marken i anspråk i framtiden för exploatering. I många städens översiktsplaner finns områden som är planlagda i många år utan att exploateras, men det finns också planer som kan komma att förverkligas. Det betyder att en odling kan sitta "osäker" i staden. Ofta vet man dock det i förväg. Det är bra om odlare kan känna trygghet i sin odling och veta hur lång tid arrendeavtalet gäller.

Närheten till staden medför också många positiva aspekter för odlingen:

- Närhet till kunderna, i form av köpare av produkterna, särskilt om man har möjlighet att ordna försäljning på plats i odlingarna.
- Närhet till kunder som köper tjänster, till exempel utbildningar, event eller rehab.
- Närheten till arbetskraft.
- Odling kan vara som ett skyltfönster eller gratis marknadsföring.

Påståenden kring stadsodling – myter eller fakta?

Odling och odlingsaktiviteter i och kring staden kan skapa ekonomiska vinster och nya arbetstillfällen. Dessutom kan odling skapa mervärde i staden på ett antal olika sätt, till exempel genom positiva effekter på hälsa, ekologi samt social integration i det offentliga rummet. Men när det gäller möjligheter och utmaningar med stadsbruk, så finns det en del förhoppningar och myter. Här diskuteras några vanliga påståenden.

Stadsodling kan ge ett bidrag till självushållningen för enskilda medborgare och öka tillgången till närodlade färska grönsaker, men den kan inte bidra väsentligt till stadernas totala livsmedelsförsörjning. Det finns dessutom många produkter, till exempel spannmål, kött och mjölk, som inte lämpar sig för stadsbruk.

Ekologiska livsmedel, producerade till exempel enligt KRAV:s regelverk, antas ofta vara mer hälsosamma än produkter från konventionell odling. Så kan det vara, men som för andra produktionssätt hänger resultatet på kunskap och etik hos de som är involverade i livsmedelsproduktionen.

Det är inte alltid så att närodlad smakar mer än storskaligt producerade varor. Forskningen visar att smaken och smakuppfattningar är mer komplexa, och det finns många fler faktorer som spelar roll utöver sortval och hur det är odlat. Smaken är mycket individuell och mycket av smaken sitter också i våra värderingar. Däremot

kan stadsbruk bidra till ett bredare utbud av produkter, där den smakintresserade kan botanisera.

Odling i staden kan leda till kortare transporter av de skördade produkterna, men detta leder inte till någon nämnvärd miljövinst i form av minskad klimatpåverkan för det totala behovet av transporter i livsmedelssystemet. Långväga transporter är ofta väldigt effektiva och utsläppen från kundernas egna transporter till och från affären är ofta av större betydelse. Däremot kan det korta avståndet mellan producent och konsument leda till ökad förståelse och större förtroende för livsmedlen.

Odling i staden kan innebära en ökad biologisk mångfald om artfattiga gräsytor eller hårdgjorda ytor odlas upp, men det kan också minska mångfalden om artrika ängsytor eller ruderatmark tas i anspråk.

Produktkvaliteten kan för den enskilde upplevas bättre om man odlar själv i liten skala och konsumerar produkterna direkt efter skörd, jämfört med frukt och grönt från större odlingar där produkterna säljs via de stora livsmedelskedjorna. De större företagen har dock ofta bättre efterskördshandling med kylning och smarta förpackningar, som gör att produkterna håller sig bättre än till exempel bladgrönsaker från odling i staden.

Det finns också en uppfattning att stadsodlade grönsaker skulle vara mindre hälsosamma för att de är odlade i förorenad mark, nära trafikerade



Odling mitt i staden kan leda till större förståelse och förtroende. Ekobacken i Växjö ligger bara 300 meter från Domkyrkan. Foto: Växjö kommun.



När konsumenterna möter odlarna bör kunskapen kring matkvalitet och hållbarhetsaspekter öka. Foto: Johan Ascard.

Information om Stadsbruk:

Stadsbruk är ett Vinnovaprojekt som startades i maj 2014 inom programmet Utmaningsdriven Innovation (UDI). I fas två bestod projektet av tolv parter, med fyra testbäddar i Malmö, Göteborg, Växjö och Kristianstad, och en total budget, inklusive parternas finansiering, på cirka 20 miljoner kronor. Vinnova beviljade 2016 en förlängning av projektet, fas tre, som i skrivande stund pågår.

Det övergripande målet för projektet är att ta fram modeller för att skapa jobb och höja livskvaliteten genom odling i och kring städer, för att på så sätt bidra till att göra dessa ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbara.

Detta faktablad bygger på erfarenheterna i fas två, som avslutades i augusti 2016 och består av utdrag ur och sammandrag av resonemang från projektets rapportering, framför allt från "Stadsbruk – en guide för kommersiell odling i staden".

Läs mer på projektets webb: <http://www.slu.se/institutioner/landskapsarkitektur-planering-forvaltning/forskning/forskningsprojekt/stadsbruk/>

vägar och oskyddade från djur och människor. Inte heller här går det att generalisera, utan det beror till exempel på vad marken har använts till tidigare, hur tät trafiken är, och inte minst hur odlarna agerar i dessa frågor.

Att odling synliggörs och blir en del av vardagen kan ge oväntade effekter på kort och lång sikt. I bästa fall väcks en nyfikenhet och ett odlarintresse som så småningom kan resultera i arbete exempelvis inom de gröna näringarna. Ett utökad utbyte av kunskap mellan konsumenter och producenter bör också på sikt leda till en större allmän kännedom kring matkvalitet och hållbarhetsaspekter.

Detta Movium Fakta är skrivet av:

Anders Rasmusson, landskapsarkitekt, koordinator för Movium Partnerskap, Tankesmedjan Movium, samt projektmedarbetare inom Vinnovaprojektet om Stadsbruk.

